

ПРАВОВИЙ СТАТУС ТОВАРИСТВ З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ТА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИЧИХ КООПЕРАТИВІВ, СТВОРЕНИХ У ПРОЦЕСІ РЕФОРМУВАННЯ КОЛЕКТИВНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Валерій Жаренко,

*старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін та банківського права
Української академії банківської справи Національного банку України,
м. Суми*

У результаті реалізації Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 03.12.1999 р. всі колективні сільськогосподарські підприємства (далі - КСП), що здійснювали свою діяльність на основі колективної власності на землю та інше майно, були у 1999-2000 рр. реорганізовані в сільськогосподарські формування ринкового типу: товариства з обмеженою відповідальністю (далі - ТОВ), приватні підприємства, фермерські господарства, сільськогосподарські кооперативи тощо, які діють на засадах приватної власності на землю та майно. На основі 11 тис. КСП було створено близько 15 тис. сільськогосподарських формувань різних організаційно-правових форм, які є правонаступниками КСП. Проте в результаті реорганізації суб'єкти господарювання - правонаступники КСП не отримали всіх майнових активів КСП, оскільки одночасно з реорганізацією проводилося паювання землі та майна, що перебували у колективній власності КСП. Внаслідок паювання та наступного виділення в натурі земельних і майнових паїв колишні члени КСП отримали у власність переважну частину їх землі та майна. Фактично правонаступники КСП отримали у власність лише ту частину майна, яка дорівнює пасивам останніх (сумі боргів та інших зобов'язань). Тому створені при реформуванні КСП суб'єкти господарювання змушені проводити свою діяльність на основі оренди землі та майна у колишніх членів КСП.

Таким чином, в результаті реформування на основі КСП були створені так звані приватно-орендні підприємства - сільськогосподарські формування, які характеризуються такими ознаками:

- створені на базі реформованого КСП, є його правонаступником і перейняли на себе всі борги та інші пасиви КСП;
- основним виробничим ресурсом є орендовані у селян земельні частки (паї) або зе-

мельні ділянки, а також орендовані у селян майнові паї, за які це сільськогосподарське підприємство- правонаступник віддає істотну частину своїх доходів у вигляді орендної плати;

- обмежені у можливості залучати кредитні ресурси для свого розвитку, оскільки практично не володіють на праві власності найбільш ліквідним ресурсом - землею та іншими засобами аграрного виробництва. Отже, такі сільськогосподарські формування не стали економічно життєздатними, є перехідною організаційно-правовою формою сільськогосподарського товаровиробника.

Метою цієї статті є аналіз основних ознак статусу таких організаційно-правових форм юридичних осіб ринкового типу, як товариства з обмеженою відповідальністю та сільськогосподарські виробничі кооперативи, що були створені на базі колишніх колективних сільськогосподарських підприємств у процесі їх реорганізації шляхом перетворення.

Передусім доцільно порівняти характеристики зазначених видів сільськогосподарських підприємств і тим самим спробувати відповісти на запитання - чому в процесі реформування КСП в Україні товариств з обмеженою відповідальністю створено удвічі більше, ніж виробничих кооперативів? У Сумській області, наприклад, за станом на 01.01.2001 р. було створено 379 ТОВ і лише 20 сільськогосподарських виробничих кооперативів.

ТОВ створювалися на підставі Закону України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 р. № 1576-ХІІ. Це господарське товариство, статутний фонд якого розділений на частки, розмір яких визначається його установчими документами - на той час установчим договором і статутом. Учасники товариства несуть відповідальність за результати господарської діяльності товариств

ва в межах їх вкладів до статутного фонду, що й визначає обмеженість відповідальності учасників.

Вищим органом управління ТОВ є загальні збори учасників. У період між загальними зборами управління товариством здійснює його виконавчий орган, який може бути колегіальним (дирекція) або одноосібним (директор). Дирекція (директор) вправі вирішувати всі питання діяльності товариства, за винятком тих, що належать до виключної компетенції загальних зборів учасників товариства.

Кожен учасник ТОВ має право у будь-який час вийти з його складу. При цьому йому виплачується вартість частини майна товариства, пропорційно його частці у статутному фонді. Крім цього, учасник товариства може, за згодою решти учасників, відступити свою частку чи її частину іншим учасникам товариства, а якщо інше не передбачено установчими документами, то і третім особам.

Заснування ТОВ на базі КСП надало багато переваг для реструктуризації земельних і майнових відносин. *По-перше*, хоча законодавство вимагає, щоб статутний фонд при утворенні становив не менше суми, еквівалентної 100 мінімальним заробітним платам, але ця сума є відносно невеликою, абсолютною і не залежить від напряму діяльності ТОВ або від кількості його засновників. На той час законодавство також вимагало, щоб на момент реєстрації було внесено лише 30 % статутного фонду, але вносити можна було не лише грошові кошти, а й згідно із ст. 13 Закону «Про господарські товариства» різні матеріальні цінності (споруди, техніку, обладнання, цінні папери, право користування землею, інші майнові права, у тому числі права на інтелектуальну власність, тощо).

Як правило, вкладами учасників ТОВ, що створені на базі реорганізованих КСП, були виділені їм в натурі із майна КСП майнові паї (приміщення ферм, майстерень, трактори, автомобілі, обладнання, худоба, готова продукція тощо). При заснуванні товариства декількома учасниками майнові паї виділялися спільним майном на загальну суму вартості майнових паїв учасників. Учасники новоствореного товариства повинні внести решту вкладу до статутного фонду не пізніше року після реєстрації товариства. Більше того, практично не існувало правового механізму покарання за невиконання цієї вимоги, за винятком сплати 10 % річних із недовнесеної суми (ст. 52 Закону «Про господарські товариства»).

Із уведенням в дію з 1 січня 2004 р. нової редакції Цивільного кодексу (далі - ЦК) України початковий внесок кожного із учас-

ників до статутного фонду (капіталу) до державної реєстрації ТОВ повинен становити не менше 50 % суми вкладу. Якщо учасники протягом першого року діяльності товариства не сплатили повністю суму своїх вкладів, товариство повинно оголосити про зменшення свого статутного капіталу та зареєструвати зміни до статуту або прийняти рішення про ліквідацію Товариства (ст. 144 ЦК). Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 15.03.2004 р. № 755-IV (ст. 38) передбачає також можливість примусового припинення діяльності ТОВ у судовому порядку у зв'язку з несформованням статутного капіталу.

По-друге, ТОВ можуть укрупнитися шляхом збільшення їх статутного фонду та прийняття нових учасників, які згодні зробити вклади до статутного фонду. Учасники ТОВ мають право на відступлення належних їм часток у статутному фонді. В такому разі інші учасники мають право першочергового придбання частки чи її частини, що відступається, і лише після їх відмови третя особа може її купити та стати учасником ТОВ. На відміну від такої форми господарювання, як акціонерне товариство (далі - АТ), де ринкова ціна на акції може бути мінімальною або навіть ілюзорною (залежно від ринкової кон'юнктури), вартість частки в статутному фонді ТОВ виглядає більш стабільною. У ТОВ статутний фонд, як правило, поділено між меншою та значно меншою кількістю людей, ніж в АТ, тому він може частіше змінюватися.

По-третьє, учасники ТОВ можуть поступово перетворитися на власників або орендарів значної кількості землі колишнього КСП. Це зумовлено тим, що форма ТОВ надає власнику земельного та майнового паїв вибір:

- спробувати отримати роботу в товаристві на підставі трудового договору (контракту);
- надати в оренду товариству земельну ділянку, а також майновий пай;
- здійснити відчуження земельного та (або) майнового паю товариству.

В результаті такого підходу ТОВ може мати менше, але кращих працівників. Зазначені варіанти сприяють розвитку земельної оренди, що є характерною ознакою західної ринкової системи.

По-четверте, форму ТОВ добре застосовували в ситуаціях, коли зручно, або навіть бажано, створити на базі одного КСП два або більше ТОВ. Наприклад, коли до КСП входять два чи більше сіл, або просто воно володіє великим масивом землі чи має в своїй структурі різні виробництва (молочне, м'яс-

не, рослинництво тощо), може бути зроблено вибір на користь роздільного господарювання шляхом реорганізації КСП у два чи більше ТОВ.

За станом на 01.09.2000 р. на базі реформованих КСП в Україні створено 3312 сільськогосподарських виробничих кооперативів (24 % загальної кількості реформованих господарств).

Порівняння правових статусів сільськогосподарського виробничого кооперативу (далі - СВК) та КСП свідчить, що за своєю внутрішньою організаційно-правовою структурою ці два види юридичних осіб незначною мірою відрізняються один від одного (колективне володіння майном і землею).

На відміну від закритих і відкритих акціонерних товариств, членам сільськогосподарських виробничих кооперативів законодавство забезпечує можливість при виході із підприємства одержати свої паї (земельний і майновий).

Досвід проведення земельної реформи в Україні переконливо засвідчив, що КСП як юридична особа, що заснована на колективній формі власності на майно та землю і відповідно на колективній (нічий) відповідальності за результати діяльності, непридатна для функціонування в ринкових умовах через свою громіздку структуру та неефективність.

Сільськогосподарські виробничі кооперативи є специфічною організаційно-правовою формою. Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17.07.1997 р. № 469/97-ВР передбачено, що *сільськогосподарський виробничий кооператив* - це підприємство, створене для спільного виробництва аграрної продукції, з обов'язковою трудовою участю членів у його діяльності. Принципами діяльності кооперативів є обмеження виплат прибутку (дивідендів) на паї їх членів і розподіл прибутків відповідно до їх трудової участі в діяльності кооперативу, демократичний характер управління за принципом «один член кооперативу - один голос». Як правило, при реформуванні КСП організаційну форму кооперативів обрали ті підприємства, які не вважали за необхід-

не кардинально змінювати умови їх функціонування. Зміна форми організації бізнесу (КСП на кооператив) не супроводжувалася зміною керівників господарств.

Як позитивний момент слід відзначити, що при створенні сільськогосподарських виробничих кооперативів більшій частині членів колективних сільськогосподарських підприємств - пенсіонерам на підставі ст. 12 Закону надано статус асоційованих членів, тобто за рахунок непрацевдатних членів значно зменшено число осіб, які впливають на прийняття управлінських рішень. Але така організаційно-правова форма не набула поширення та значно поступилася ТОВ при реорганізації КСП, оскільки СВК фактично зберіг колективістські засади, що мали місце в діяльності КСП та «зрівнялівку».

У порівнянні з СВК ТОВ має більш гнучку та справедливую систему управління, що зумовлено відносно невеликою кількістю учасників і голосуванням на загальних зборах кількістю голосів пропорційно частці у статутному фонді. Для ТОВ не є обов'язковою трудова участь у ньому учасників. При виході із ТОВ учасник має право отримати вартість майна товариства пропорційно його частці у статутному фонді, а при виході із СВК - лише майновий пай. У СВК нарахування та виплата часток доходу на паї здійснюється за підсумками фінансового року та, як правило, вони є рівновеликими, а у ТОВ дивіденди можуть сплачуватися шоквартально, їх розмір залежить від розміру частки у статутному фонді. Керівник ТОВ, який має частку у статутному фонді більше 50 %, почуває себе значно впевненіше, ніж голова СВК, який незалежно від майнової та трудової участі в діяльності кооперативу на зборах має тільки один голос, як і всі інші його члени.

Викладене дозволяє зробити **висновок**: життєздатність створених у процесі реорганізації КСП товариств з обмеженою відповідальністю та сільськогосподарських виробничих кооперативів залежить від передбачених законодавством і краще реалізованих можливостей засновниками ТОВ і СВК у досягненні вагомих економічних результатів господарювання.